

РОЗДІЛ 2

РЕЛІГІЄЗНАВСТВО

УДК 808.5:343.139.2

Алла ВАСЮРІНА

ПОЛІТИЧНА СКЛАДОВА СУДОВОЇ РИТОРИКИ ДАВНЬОГО РИМУ

Аналізується процес розвитку судової риторики в ранньоримський період. Звертається увага на питання вдосконалення риторичної майстерності в працях провідних діячів римської культури. Оскільки мова йде про судову риторику, проблеми її політичної складової з'ясовуються на основі аналізу переважно творів риторів, а не політичних діячів.

Ключові слова: *Давній Рим, риторика, ораторське мистецтво, судовий процес, політичні промови, інвектива, мовлення.*

Постановка проблеми. Інтерес до риторики за останній час непинно зростає. Це пов'язано з багатьма факторами. Одним із найважливіших серед них є збільшення інформаційного простору в житті сучасного суспільства, де можна бути почутим лише за умови опанування риторичною майстерністю. У часи відродження риторики як мистецтва природним є великий інтерес до її історії, зокрема часів Стародавнього Риму, коли агоністичний дух Греції замінюється іншими реаліями соціокультурного життя.

Аналіз актуальних досліджень. Про відмінність давньогрецької та давньоримської риторики писали О. Ф. Лосев, М. Л. Гаспаров, Ф. Ф. Зелінський та інші. Так Ф. Ф. Зелінській говорить, що на зміну агоністичній душі еллінів, яка послідовно вела їх шляхом “позитивної моралі”, прийшла юридична душа римлянина з відповідним прагненням до “негативної моралі” праведності, а не доброчесності [2, с. 13–14]. М. Л. Гаспаров зазначає, що в римській ментальності відсутній культ слова, звукової гармонії, насолоди мистецтвом мовлення. “Як на війні римлянин служить своїй батьківщині із зброєю в руках, так у мирний час він служить їй промовами в сенаті і народному зібранні” [1, с. 15]. Він вказує, що ідеал красномовства був пов'язаний з політикою, і коли був кинутий виклик віджилому свій вік політичному ідеалу, заколювався

і ораторський ідеал. При цьому найдавніший порівняльний аналіз давньогрецької і римської риторики ми зустрічаємо в праці Плутарха “Порівняльні життєписи” [5; 6].

Мета статті полягає в тому, щоб на основі аналізу судових промов ранньоримського періоду дослідити вплив політичних настроїв на судову риторику того часу.

Виклад основного матеріалу. Дослідники античності погоджуються, що відомостей про красномовство Риму недостатньо. Промов дійшло мало, бо не було традиції письмової фіксації виступів у сенаті. А саме політична риторика була найбільш затребувана. Навіть відомі судові промови М. Т. Ціцерона (106–43) були виголошені на тлі політичної доцільності. У політичній боротьбі судове красномовство виконувало важливу функцію. Так, як захисники інтересів народу прославилися Гай Гракх, Ціцерон. Яскраві виступи на захист народу стають складовою політичного життя. Ціцерон, наприклад, залишає згадку (Сіс. Вр., 85–88) про випадок, коли такий собі Сервій Гальба (II ст. до н.е.) (в минулому жорстокий намісник Лузітанії, за наказом якого в 150 до н.е. лузітани були вбиті або продані в рабство) так старанно захищав якихось малих служників орендаторів, що закінчення кожного розділу його захисної промови закінчувалося оплесками захоплених слухачів [10]. Про те, як Сервій Гальба користувався своїм красномовством, писав Ціцерон (Сіс. Вр., 82): “Саме він першим з римлян став застосовувати в мові особливі, властиві ораторам, прийоми: відступав заради краси від головної теми, зачаровував слухачів, хвилював їх, вдавався до поширення, викликав співчуття, використовував загальні місця” [10].

Дещо про особливості римської риторики можна дізнатися з праці Плутарха. У “Порівняльних життєписах” він також згадує про Гальбу, але вже іншого – Сульпіція Гальбу з роду Сервієв (3 до н.е. – 69 н.е.). У роботі історика знаходимо характеристику Марка Катона, Цезаря, Тіберія і Гая Гракхів, Ціцерона, Антонія та ін. У творі Плутарха є не лише цікаві відомості про життя тих чи інших героїв, особливості соціального буття Античного світу, але й погляд автора на їх риторику. Так, описуючи життя Марка Катона (234–149), Плутарх пов’язує особливості його риторики з характеристиками його особистості. Він починає з викладення його життєвого шляху, в якому показує, як визнання Марка Катона як політика залежало не в останню чергу від його риторики. Після промови в сенаті проти Сціпіона, в якій той обвинувачувався в марнотратності, моральній розбещеності, авторитет Марка Катона підвищився. Його навіть почали називати римським Демосфеном, проте вважали, що він заслуговує ще більш високого імені і більшої

слави. Багато хто в римській державі мав високу риторичну освіту. Змагатися в ораторській майстерності для римської молоді було своєрідною принадою, нібито винагородою переможцю в змаганнях. Але Катон був особливо працьовитим, презирливо ставився до розкошів, вважав, що краще не потребувати зайвого, ніж володіти ним. Через його скромність, стриманість, за думкою Плутарха, римляни ним захоплювалися.

Історик зазначає (Plut. Cat.): “Катон сам говорить, що ніколи не носив одяг дорожче ста денарієв, пив і в час своєї претури, і в час консульства таке ж вино, як його робітники, припасів до обіду купувалося на ринку лише на тридцять асів, та і то лише заради держави, щоб зберегти сили для служби у війську” [5]. Цікавим є те, що римляни схвально ставилися до того, що Катон купував дешевих рабів (не більше, ніж за тисячу п’ятсот денарієв), не “красенів”, а працьовитих конюхів і волопасів. Потім, коли вони старіли, він продавав їх, щоб задарма не годувати, нехай навіть за ас. Дехто називав це скупістю, вказує Плутарх, але, на його думку це жорстокість, яка не визнає ніяких інших зв’язків між людьми, крім корисливих (Plut. Cat.): “...Вичавивши з рабів, немов із в’ючної худоби, всі соки, до старості виганяв їх геть” [5]. Особливості особистості Катона відбилися і на його риторичні (Plut. Cat.): “Він вмів бути одночасно ласкавим і грізним, привітним і страшним, жартівливим і різким, вмів говорити влучно і гостро” [5]. Катону належать висловлювання, які в певній мірі розкривають його сутність:

- “Важка задача, квірити, говорити з шлунком, у якого немає вух” (відповідь римлянам, які несвоєчасно вимагали роздавання хліба);
- “Важко вберегтися від загибелі місту, в якому за рибу платять дорожче, ніж за бика” (звинувачення римлян у марнотратстві);
- “Якщо ви досягли величі доблестю і поміркованістю, не змінюйтесь до гіршого; якщо ж нестриманістю і пороком – змінітесь на краще: адже, застосовуючи ці низькі прийоми, ви вже достатньо піднеслися” (заклик до громадян);
- “Краще не одержати нагороди за добрий вчинок, ніж залишитися без покарання за поганий”;
- “Можна пробачити помилку кожному, крім самого себе”;
- “Розумним більше користі від дурнів, ніж дурням від розумних: перші намагаються не повторювати помилок других, а другі не наслідують доброму прикладу перших;
- “Приватні злодії тягнуть життя в колодках і путах, громадські – у золоті та пурпурі”.

У “Порівняльних життєписах” Плутарх намагається охарактеризувати особливості античного ораторського мистецтва. Він показує, що більш переконливим для слухачів у Римі стає патетичний стиль. Так, порівнюючи особливості публічного мовлення братів Тіберія і Гая Гракхів, він звертає увагу на те, що стиль Тіберія (162–133) був м’яким і стриманим, чистим і виваженим. Проте пишномовство і патетика промов Гая Гракха (153–121) викликали найсильніші емоції (Plut. Grak.): “Гай першим серед римлян став під час промови ходити по ораторському узвишшю і зривати з плеча тогу, – як афінянин Клеон, ...хто, виступаючи перед народом, зірвав з себе плащ і лягнув себе по стегну. ...Гай говорив грізно, пристрасно й запально, а мова Тіберія радувала слух і легко викликала співчуття. Нарешті, склад у Тіберія був чистий і старанно оброблений, у Гая – захоплюючий і пишний. Так само розрізнялися вони і способом життя в цілому: Тіберій жив просто і скромно, Гай у порівнянні з іншими здавався поміркованим і суворим, але поруч із братом – легковажним і марнотратним” [6]. Ціцерон (Cic. De or., III, 56) також згадує промову Гая Гракха, яку він виголосив після вбивства свого брата, зробив це “з таким виразом очей, таким голо-сом, з такими жестами, що навіть вороги не могли утриматися від сліз”.

Римське ораторське мистецтво прагне до пишності і витонченості. Одночасно з аттицизмом (аттичний стиль – стислість, простота), коріння якого сягають давньогрецьких часів, зокрема творчості Лісія, формується і стверджується новий риторичний стиль – азіанізм (азіанський стиль – урочистість, строкатість), прихильником якого був Ціцерон. Азіанізм домінував в Римі до середини I ст. до н.е. Оратори перетворювали свої виступи на яскраве театральне шоу, достатньо ефектно доносили свої ідеї натовпу. Аттицизм починає переважати після падіння республіки. Він набуває поширення завдяки диктатору Юлію Цезарю (49–44).

В основі багатьох політичних промов римлян лежала інвектива. Часто і судові промови набували політичного забарвлення. Марк Катон у звинуваченні “Проти Корнелія” серед його чисельних вад (неохайність, забобонність, безнадійність) називає відстороненість від громадських справ. У Гая Гракха судові промови насичені цікавими риторичними фігурами з політичним контекстом, на кшталт: “Твоє дитинство було безчестям твоєї юності, юність – осоромленням старості, старість – ганьбою держави”. Від виступів Ціцерона чисельні слухачі були у захваті. Найвідомішим героєм його інвектив став Луцій Сергій Катіліна. Більшість дослідників вважають Катіліну політичним авантюристом, який прагнув до влади через корисливі інтереси. Тому Ціцерон

сприймається як захисник давніх устоїв Римської республіки. Серед чотирьох промов проти Катіліни найбільш вдалою вважають першу. Вона була виголошена в Сенаті в храмі Юпітера Статора. Катіліну підозрювали у змові, але він з'являється в сенаті. Нахабство Катіліни обурює Ціцерона і він виступає зі звинуваченням, яке мало би змусити Катіліну залишити Рим. Ця промова була настільки яскравою, що навіть супротивники Ціцерона, як, наприклад, Гай Саллюстій Кріпс, говорили про неї, як про блискучу і корисну для держави. Не маючи достатніх фактів, але, вдаючись до риторичних прийомів і патетики, Ціцерон переконує Катіліну залишити місто. Ціцерон (*Cic. Contr. Cat., IV, 1*) пишався тим, що врятував державу від Катіліни, що вирвав з полум'я жінок, дітей, щасливе і прекрасне місто Рим, що він відштовхнув мечі, оголені проти держави, і відкинув кинджали, приставлені до горла громадян.

У багатьох судових промовах Ціцерон торкається важливих соціальних проблем. У них висвітлюється не лише питання судового розгляду, а й такі категорії, як справедливість, моральність, свобода, законність, відповідальність. Його судові промови часто перетворюють розгляд справи на гучний політичний процес. Такою стає промова "На захист Секста Росція з Амерії", в якій молодий Ціцерон демонструє свою риторичну майстерність, обізнаність у психології слухача, розуміння соціальної ситуації. Захищаючи Секста Росція, якого обвинувачували у вбивстві батька, Ціцерон натякає і на події, пов'язані з громадянською війною, і на репресії Сулли проти незгодних із його диктаторським режимом (82–79). Його захисна промова перетворюється на обвинувачувальну, оскільки доводиться не невинуватість підзахисного, а викривається жадібність злочинців, які прагнули нажитися на загибелі громадянина і покласти провину за злочин на його сина. Ціцерон звертається до суддів не з проханням, а з вимогою (*Cic. De or., V, 12*): "Можливо суворіше покарати за злочин, можливо сміливіше дати відсіч нахабним людям і пам'ятати, що якщо ви в цій судовій справі не покажете, які ваші погляди, то жадібність, злочинність і зухвалість здатні дійти до того, що не тільки таємно, але навіть тут на форумі, перед твоїм трибуналом, Марк Фанній, у ваших ніг, судді, прямо між лавами будуть відбуватися вбивства" [7].

Запально аргументуючи свою позицію, ефектно використовуючи риторичні фігури антитезу, анафору, паралелізм, Ціцерон наполягає (*Cic. De or., V, 13*): "Звинувачують ті, хто захопив майно Секста Росція; відповідає перед судом той, кому вони не залишили нічого, окрім його нещастя. Звинувачують ті, кому вбивство батька Секста Росція було вигідно, відповідає перед судом той, кому смерть батька принесла не тільки горе, а й злигодні. Звинувачують ті, кому непереборно захотілося

вбити присутнього тут Секста Росція; перед судом відповідає той, хто навіть на цей сам суд з'явився з охороною, щоб його не вбили тут же, у вас на очах. Інакше кажучи, звинувачують ті, над ким народ вимагає суду; відповідає той, хто один уцілів від злодіяння вбивць” [7].

Класикою жанру судово-політичного мовлення стають промови Ціцерона проти пропретора Сицилії, прихильника Сулли, Гая Ліцінія Верреса. Завдяки процесу проти Верреса світова культура отримала в спадок чудові твори з ораторського мистецтва, цікаві за змістом, прекрасні з художньої точки зору. Вони знайомлять не лише з риторикою того часу, а й з особливостями соціального життя, практикою провінційного управління, підкупністю суддів, корумпованістю влади. Ціцерон розумів, що Веррес буде намагатися підкупити і суд, і захист, що він мав великий владний ресурс і будуть використані всі можливості для перешкоджання судовому розгляду цієї справи. Ціцерон багато працював над підготовкою до процесу. Перші аргументи промови направлені суддям. Вони ірраціональні, оскільки спрямовані до обов'язку, совісті, відповідальності за можливе злочинне суддівство. Він натякає на підкупи деякого з членів судових комісій, на несправедливість, що має місце в судах того часу, після того, як їх підпорядкували сенату і більше вони не контролюються римським народом.

Цитує Ціцерон Помпея, коли той за часів свого консульства сказав, що “... грабують і гноблять провінції, що судді поводяться погано і ганебно, і що він бажає вжити заходів до припинення цього зла”. Далі тисне: “Нині ж на черзі суд, де ви будете судити обвинуваченого, а римський народ вас. На ньому ви доведете, чи можуть судді-сенатори винести обвинувальний вирок небезпечному, але найбагатшому члену суспільства” [3, с. 85]. Як результат, попереджає Ціцерон, тепер усі хочуть переконатися, чи залишаться судді вірними своєму обов'язку, чи треба буде їх усіх замінити більш гідними. Ціцерон виграв, хоча пункти звинувачення були загальними. Процес тривав дев'ять днів, суд задовольнив позов сицилійців і відшкодував завдані збитки з майна звинуваченого. Веррес погодився на добровільне вигнання, тому потреби в другій сесії суду не було. У Ціцерона залишилося багато цікавого матеріалу проти Верреса, якій мав стати основою виступів у подальших судових сесіях. Він його опрацював, надав літературного вигляду і оприлюднив разом із текстом виголошеної промови. Цей крок мав риторичну, політичну і юридичну мету. Ціцерон усвідомлював, що дані тексти є взірцем ораторської промови, пам'ятником його політичної діяльності і захистом від можливих нападів ворогів, які могли скористатися зручною ситуацією і представити Верреса безвинно засудженим.

Матеріал, призначений для другої сесії суду, але так і не використаний у суді, Ціцерон розділив на п'ять книг або глав, присвячених окремим видам злочинів Верреса. При цьому він видав промови так, як ніби готував їх до виголошення, тобто у формі судового розгляду, який передбачає присутність Верреса, його захисників, суддів-сенаторів, голови суду і народу. Всі п'ять промов мають загальну назву "Actio secunda in Verrem". Ціцерон будує обвинувачення аргументовано, мотивовано, детально. Згадуючи про минуле Верреса, доводить, що його життя – це життя політичного пройдисвіта (Cic. Actio II, I, 12, § 34): "Тут не знайдеться жодної години, де б ти не виявився злодієм, злочинцем, тираном або розпусником" [9]. У першій книзі "Про міську претуру" розповідається про життя Верреса ще до призначення в Сицилію. При цьому на користь обвинувачення наводить навіть неперевірені чутки, плітки. Покази свідків він використовує вибірково: необхідні перебільшує, непотрібні ігнорує.

У другій книзі "Про судову справу" мова йде про продажне правосуддя Верреса в Сицилії. У третій – "Про хліб" – Ціцерон викриває злочинність дій при стягуванні хлібної десятини і заміни хлібної повинності на грошову. У четвертій книзі "Про предмети мистецтва" йдеться про незаконне присвоєння Верресом предметів мистецтва як окремих громадян, так і цілих міст. П'ята книга "Про страти" розкриває дії Верреса як полководця в Сицилії. Ціцерон підкреслює, що він виступає не як обвинувач, а скоріше як захисник сицилійців, чесних, працелюбних людей, життя яких під час тиранії Верреса стало нестерпним. Ціцерон (Actio II, II, 6, § 17) навіть заявляє, що готовий піти на поступки, "якщо виявиться, що він (Веррес – *A. B.*) заслужив схвалення якого б то не було народу – сицилійців або наших співгромадян, якого б то не було стану – чи селян, чи худобовласників, чи торговців, якщо він не був їхнім спільним ворогом і грабіжником, якщо він кому-небудь у чому-небудь коли-небудь чинив пощаду ..." [9].

Розбираючи судову діяльність Верреса, Ціцерон (Cic. Actio II, II, 41, § 101) показує як обкрадалися сицилійці, що справи вигравали лише ті, хто ділився з Верресом. Посади продавалися, "протягом трьох років ні в одному місті у всій Сицилії ніхто не зробився сенатором інакше, як за гроші всупереч законам" [9]. Викриваються і спільники намісника. Ціцерон змальовує образні портрети цих крадіїв і хабарників. При Верресі відміняються вибори цензорів, вони призначаються (звичайно посада купується). Ціцерон (Csc. Actio II, II, 65, § 158) показує, з якою силою ненавиділи свого гнобителя сицилійці, якщо його статуї, поставлені в публічних місцях і навіть у храмах, були "люто скинутий цілим народом".

Релігійний звичай греків, в силу якого вони надають пощаду статуям ворогів навіть під час війни, не врятував, за словами Ціцерона (Csc. Actio II, II, 66, § 160), навіть статуї пропретора римського народу під час глибокого миру. Щодо “хлібної” справи, то намальована риторичним пензлем картина спустошення родючих земель через жадібність, ненаситність, беззаконність верресового правління, справляла сильне емоційне враження, викликала непереборне бажання миттєво покарати винних. Цікавою є за змістом четверта книга, в якій Веррес представ як грабіжник творів мистецтва. Ціцерон (Csc. Actio II, IV, 1, § I) починає з твердження, що “не було ні однієї срібної, коринфської або делоської вази, жодної геми або перлини, жодного твору із золота або слонової кістки, жодної статуї з бронзи або мармуру, жодної картини, будь то писана або вишита, – словом, жодного твору мистецтва, якого б він (Веррес – *A. B.*) не розшукав, не розглянув, і – якщо він йому сподобався – не взяв би собі”. Ціцерон намагається довести, що Веррес займався розбоєм, грабуючи мешканців різних міст, відбирав пам’ятки, які належали громаді, навіть не цурався пограбування храмів. Він привласнив бронзову статую Діани Сегестінської, Меркурія Тіндарідського, Аполлона Агрігентського роботи Мірона, Церери Катанської, Церери Егіської та ін. Особливе обурення, зазначає Ціцерон (Cic. Actio II, IV, 55, § 122), викликає пограбування Верресом храмів, що “здавалося, його спустошив не звичайний ворог, який шанує навіть на війні святиню і поважає звичаї, а якісь дикі розбійники”. Ця книга свідчить про обізнаність Ціцерона в мистецтві, а детальний опис творів мистецтва, зокрема релігійного, може бути цікавим для мистецтвознавців.

Окремої уваги заслуговують філіппіки Ціцерона проти Марка Антонія, проте доцільно розглянути їх окремо, в контексті політичного життя Давнього Риму.

Для досягнення визначеної мети Ціцерон використовує все розмаїття риторичного мистецтва: глузування, протиставлення, яскраві образні засоби, прийоми ритмізації тощо. Він добре розуміє, що риторика в руках майстра є надзвичайно сильною зброєю, яка перемагає не за рахунок правди, а завдяки вправності. Про це він зазначає в діалогах “Про державу” (Cic. Or., IX, 11). Наприкінці Книги V один із співрозмовників діалогу Сціпіон, який виступав проти багатослів’я в промовах і, як приклад лаконічності в мистецтві слова, наводить спартанця Менелая, ставить питання про корупційну складову в мовленні. Він говорить, що в державі самим непідкупним має бути голосування, висловлювання думки: “То я не розумію, чому той, хто все це купить за гроші, заслуговує на покарання, а той, хто купить це своїм красномовством, навіть удостоюється похвали. Я особисто вважаю, що у підкупі

судді промовою більше зла, ніж в його підкупі платою, так як підкупити чесну людину грошима не може ніхто, а підкупити промовою може” [8].

У “Порівняльних життєписах” Плутарха знаходимо, як уже зазначалося, розділ про Сульпіція Гальбу (Plut. Gal.), де наголошується, що мало хто з римлян у всі часи перевершував його багатством або знатністю роду [6]. Плутарх пояснює симпатії народу до багатія тим, що “імперські управлінці (за часів Нерона – *A. B.*), це справжні злочинці, які жорстоко терзали і грабували його провінцію; зарадити цьому лиху Гальба був не в змозі, але відкрито давав зрозуміти, що поділяє горе і образи жителів, і тим доставляв якусь втіху засудженим і приреченим на продаж до рабства”. Він не заважав поширенню уїдливих віршиків, у яких висміювався Нерон, нікого за це не переслідував на вимогу Риму. Коло його симпатиків у народі збільшувалося. Проте переможець дракона сам став драконом. Отримавши імператорську владу (68–69), Гальба зробив крок до своєї нікчемної загибелі (Plut. Gal.): “При п’яти імператорах жив він у честі і славі, і не силі, а куди більше добрій славі завдячує перемогою над Нероном. ... Попри похилий вік, він у всьому, що стосувалося зброї і війська, був справжнім імператором..., але віддав себе у владу Вінія, Лакона і своїх вільновідпущених, за гроші, які продавали все і вся без вилучення, – так само, як Нерон віддався під владу самих жадібних у світі людей, – він не залишив нікого, хто б пошкодував про його правління, хоча більшість римлян жалкували щодо його жорстокої смерті” [6].

Серед знаних ораторів Риму, які доклали багато зусиль для вдосконалення теорії і практики ораторського мистецтва, ще називають Марка Фабія Квінтіліана (35–96). Проте за часів його життя риторика починає занепадати, інтерес до неї зменшується. У пошуках пояснення причин такого занепаду Квінтіліан не бере до уваги політичну складову суспільного життя, а зосереджується на питаннях виховання майбутнього оратора. Він переконаний, що саме недосконалість риторичної освіти і є головним чинником проблем в ораторському мистецтві. Зі зміною політичного устрою зникає потреба в політичному красномовстві. Його праця “Виховання оратора” свідчить про те, що тепер до риторики висувуються інші вимоги, ніж це було в часи Ціцерона. Риторика Ціцерона орієнтується на народ. Риторика Квінтіліана – на більш витонченого і освіченого слухача. Квінтіліана оплески не цікавлять, більш цінною для нього стає думка знавця. Ціцерон був переконаний, що у риторики попереду великий шлях процвітання. А Квінтіліан шукав зразки для наслідування в минулому.

Ціцерон шукав ефективні засоби переконання в настроях громади, їх обуреннях, прагненнях до миттєвої справедливості, що ближче була

до помсти, ніж до правди. Квінтіліан же намагається будувати риторику з погляду на домінанту моральності, виваженості, але переконливість такої аргументації не є такою результативною, як емоційна риторична атака Ціцерона.

Висновки. Як свідчать тексти давньоримських судових промов, політизація судової риторики віддаляє суспільство від правового поля незалежних, неупереджених принципів суддівства. Раціональна аргументація підміняється виключно ірраціональним тиском на свідомість як слухачів-спостерігачів, так і суддів. Суд перетворюється на політичні театральні підмости, де владна мета стає вищою за справедливість і закон. Уважний читач судових промов не зможе не помітити багато аналогій з сучасністю. Багатій, який узурпує і владу, і суд, який продукує необмежену корупцію: їх жадібність безмежна. Банальні пограбування як приватного майна громадян, так і майна міст, релігійних пам'яток стають системними, що неодмінно призводить до народного обурення, соціального вибуху. Все це засвідчує, настільки важливою є риторична спадщина в розгортанні процесу правових реформ у нашому сучасному суспільстві.

Література

1. Гаспаров М. Л. Цицерон и античная риторика / М. Л. Гаспаров // Марк Туллий Цицерон. Три трактата об ораторском искусстве. – М. : Наука, 1994. – С. 4–73.
2. Зелинский Ф. Ф. История античной культуры. – СПб. : Марс, 1995. – 370 с.
3. Кузнецова Т. И. Речи Цицерона против Верреса [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.sno.pro1.ru/lib/cicero/8.htm>.
4. Лосев А. Ф. История античной эстетики : в 8 т. – Т. 5. Ранний эллинизм. – М. : Фолио, 2000. – 960 с.
5. Плутарх. Сравнительные жизнеописания [Электронный ресурс] : в 2 т. – Т. 1. – М. : Наука, 1994. – 704 с. – Режим доступа : <http://www.ancientrome.ru/antlitrl/plutarch/sgo/intro.htm>.
6. Плутарх. Сравнительные жизнеописания [Электронный ресурс] : в 2 т. – Т. 2. – М. : Наука, 1994. – 672 с. – Режим доступа : <http://www.ancientrome.ru/antlitrl/plutarch/sgo/intro.htm>.
7. Цицерон Марк Туллий. Речи. Речь в защиту Секста Росция из Америк [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ancientrome.ru/antlitrl/cicero/oratio/roscio-f.htm>.
8. Цицерон Марк Туллий. Философские трактаты. О государстве. Третий день. Кн. V [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ancientrome.ru/antlitrl/cicero/phil/republ5-f.htm>.
9. Цицерон Марк Туллий. Речи. Речь против Г. Верреса, назначенная к произнесению во второй сессии. Кн. I. О городской претуре [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ancientrome.ru/antlitrl/t.htm?a=1291035819>.
10. Цицерон Марк Туллий. Брут или о знаменитых ораторах [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ancientrome.ru/antlitrl/cicero/tractates/brutus-f.htm>.

Отримано 20.01.2014

Summary

Vasyurina Alla. The political component of judicial rhetoric of Ancient Rome.

The process of judicial rhetoric in Early Roman period is analyzed. Attention is paid to the issue of improving the rhetorical skill in the writings of the leading figures of Roman culture. Since this is a judicial rhetoric, the political aspect of the problem investigated by analyzing mainly the works of rhetoricians, not politicians.

Keywords: *Ancient Rome, rhetoric, rhetorical art, litigation, political speeches, broadside, speech.*

УДК 2:52

Іван МОЗГОВИЙ

**“МІЖЗОРЯНІ СКИТАЛЬЦІ”
НА ТЛІ НЕБЕСНОЇ ПАНОРАМИ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ**

Аналізуються повідомлення численних середньовічних документів (хроніки, літописи, життєписи тощо), переважно релігійного характеру, в яких наявні свідчення, що їх можна витлумачити як дані про космічних прибульців та контакти представників різних цивілізацій.

Ключові слова: *палеоконтакт, уфологія, непізнаний літаючий об'єкт, міфи, політ, прибульці, істота, населені світи.*

Постановка проблеми. Давним-давно виникла проблема палеоконтакту й палеовізиту (гіпотетичного відвідування Землі в минулому розумними істотами позаземного походження), яка постала з порівняно простого міркування, доступного людям задовго до наших днів. Мрія про політ на небо має багатовікову історію, не менш давня і думка про населеність Космосу розумними істотами. Як видно з логічних побудов найвидатніших умів минулого, проблема палеовізиту виросла з переконаності в населеності Всесвіту не лише живими, але й розумними істотами. Епоха великих географічних відкриттів породила загальну надію, що людина, яка подолала океан, “ось-ось” підкорить і небесний простір. Сьогодні ця ідея перестала бути плодом фантазії і серйозно вивчається провідними науковцями, військовими, інженерами та іншими фахівцями з багатьох країн світу.

Аналіз актуальних досліджень. Про можливість існування паралельних світів та контактів з ними люди замислювалися давно. Вже італійський мислитель Джордано Бруно (1548–1600) висловлював досить крामольні думки для того часу про багато інших населених світів Всесвіту, за що він був спалений на багатті інквізиції (07.02.1600). А Йоганн Кеплер (1571–1630) у 1610 припускав, що у Марса є два